

OSVOBOZENÍ K NESVOBODĚ (K VÝROČÍ KONCE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V ČESKOSLOVENSKU)

Adam Drda

Termín *osvobození* může být chápán dosti rozsáhle, totiž tak, že kdo je osvobozen, získává úplnou svobodu – osvoboditel je tedy ten, kdo ji druhému přináší a nenárokuje si přitom, že bude o osvobozeném dál rozhodovat (vyndám myš z pasti a nechám ji prostě běžet, kam se jí zlíbí). Nebo je možné mluvit o osvobození od konkrétního zla, ovšem z takového osvobození následná svoboda neplyne, respektive plynout nemusí (seberu myš kocourovi, který se jí chystá sežrat, ale nepustím ji, zavřu ji do klece). Zhruba taková významová potíž je s debaty nad otázkou, jak vnímat sovětské osvobození Československa v roce 1945.

Zůstaneme-li v českých zemích, je zjevné, že nacisté chtěli Čechy po vítězné válce zlikvidovat: poněmčít, vyhladit, vysídlit. Kdyby Hitlerovo Německo tehdy vyhrálo, byl by protektorát se vši krutostí a terorem nejspíš jen jakousi předehranou ke „konečnému řešení české otázky“. Nestalo se tak díky Spojencům, porážka nacismu nás, tj. národ, pravděpodobně zachránila, přežili jsme (i když zmrzačení, především naše židovská část takové štěstí neměla). Osvobození od konkrétního zla je tedy nepochybné.

Největší část čs. území osvobodila Rudá armáda, o tom rovněž není sporu: vyhnala německé jednotky, utrpěla největší ztráty, lidé vítali „rudoarmějce“ spontánně a nadšeně. Zpochybňovat statečnost a odhodlání vojáků z východu by byla hloupost, koneckonců to snad nikdo soudný ani nedělá. Je pravda, že si část Rudé armády počínala na území Československa jako v kolonii, v níž neplatí právo, nýbrž libovůle dobytých (rabování, krádeže, znásilňování), dělo se to v nemalém rozsahu, nesrovnatelném s ojedinělými incidenty v americkém „sektoru“. Nebylo to ovšem zároveň tak zlé, aby propukla nějaká intenzivní celonárodní protiruská nenávisť: řádění odnesli nejspíš nejhůř němečtí civilisté (to jen odhaduju, téma zatím nikdo odborně nezpracoval), v řadách ostatního obyvatelstva převážila vděčnost.

Problém je v tom, že armády se řídí politickými příkazy a úmysly, jejichž podstatu vnímali Češi a Moravané ve vypjatých posledních dnech války jen omezeně. Vděčnost sovětským vojákům-osvoboditelům pro ně mnohdy znamenala totéž, co vděčnost Sovětskému svazu a J. V. Stalinovi, od vděčnosti k vyčerpaným pěšákům se odvíjely iluze o Moskvě. Náklonnost posiloval i ohromující počet padlých, jen na čs. území asi 140 tisíc – a teprve s odstupem mnoha let začalo být patrné, co napsali historici Vít Smetana a Jaroslav Hrbek v knize *Draze zaplacená svoboda – Osvobození Československa v letech 1944–1945: „V globální válce ... vyřadili Spojenci z boje za cenu několikanásobně menších ztrát téměř stejný počet nepřátelských vojáků jako Rudá armáda. Proto místo úžasu nad počtem padlých je namísto vyjádřit spíš lítost, že obětí bylo tolik, a pochybnost, zda jich tolik opravdu být muselo.“* Jinak řečeno, je legitimní ptát se, nakolik přispěl k počtu obětí sovětský způsob válčení (na životy jednotlivců generalita dvakrát nehleděla) – a naopak je absurdní automaticky odvozovat od počtu mrtvých „sovětskou nezištnou obětavost“.

Řadoví vojáci Rudé armády na tom se znalostmi politických cílů nebyli o moc líp než lidé na dobytých územích: sice věděli, *proti čemu* vedou válku, často však neměli ponětí, za co bojují, tedy jaké jsou plány moskevského politbyra. Svoboda států východní a střední Evropy k těm plánům určitě nepatřila, a od chvíle, kdy se stalo zjevné, že Němci válku prohrávají, přizpůsoboval Stalin veškerá vojenská rozhodnutí sovětským imperiálním zájmům. Řečeno příměrem z úvodního odstavce, měl sice v úmyslu zardousit zlého kocoura, a zachránil tak většinu myší život, rozhodně však nehodlal pustit myši na svobodu.

Typický je v tomto směru polský příklad. V roce 1939, po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov, přepadli Němci a Sověti společně Polsko a zničili je. Počínali si přitom s nebývalou brutalitou, ta sovětská si s nacistickou v mnoha ohledech nezařadila, stačí zmínit Katyň. Hitler pak napadl Sovětský svaz, ze Stalina se stal spojenec Západu, avšak v roce 1944 navzdory veškerému

válečnému vývoji „generallisimus“ uvažoval a jednal stále stejně: zastavil Rudou armádu na Visle a nechal vykrváct Varšavské povstání, jehož aktéři zoufale potřebovali pomoc. Učinil tak jen proto, aby v zemi snáz instaloval loutkovou vládu a zařadil zdecimované Polsko, zbavené odbojných nekomunistických elit, do sovětského impéria. Kdyby Rudé armády nebylo, polský národ by nejspíš přestal existovat (Poláci stáli ve zrůdném nacistickém žebříčku slovanských národů ještě níž než Češi) – avšak zároveň může jen těžko někdo tvrdit, že Rudá armáda přinesla Polsku svobodu.

S Československem se věci měly trochu jinak, ale i v našem případě platí, že Rudá armáda přinesla osvobození, nikoli svobodu. Dodnes se občas objevuje názor, že o čs. pádu do sovětského područí rozhodli spojenci na Jaltské konferenci v únoru 1945 (tak jako v Mnichově „o nás bez nás“). Přitom je to nesmysl: Západ, tj. Britové a USA, na Krymu Československo neobtěhoval a žádné rozdělení sfér vlivu nepřijal. Zásadní podíl na vzniku „sovětské ČSR“ měla exilová politická reprezentace v čele s prezidentem Edvardem Benešem, která v úzkých vztazích s Moskvou spatřovala jedinou možnost zajištění národní bezpečnosti. Ještě jeden citát Hrbka a Smetany: „*Je nepochybné, že se Československo do sovětské sféry zařadilo nejpozději koncem roku 1943 víceméně z vůle vlastních politických představitelů a západní Spojenci to byli postupně nuceni akceptovat jako danou věc. (...) Jako jediný stát regionu, který za války uzavřel se Sovětským svazem spojeneckou smlouvu pro období poválečné, patřilo Československo k pilířům nově budované sovětské sféry vlivu a Moskva je tak od samého počátku vnímala.*“ Stalin tedy v roce 1945 dobře věděl, že vyhání nacisty z „vlastního“ území (proto taky musela Prahu osvobodit Rudá armáda, ačkoli Američané mohli být v hlavním městě dřív).

Navíc už v dubnu 1945 schválila budoucí vláda Národní fronty tzv. Košický vládní program, který, slovy historika Emanuela Mandlera, „*spojoval komunistickou ideologii s vypjatým protiněmeckým a protimaďarským nacionalismem. Okamžitě po válce měla být republika zbavena tří milionů Němců a Maďarů, velkých vlastníků a kolaborantů s nacisty, ale také opozice, tj. nežádoucích politických stran. Od května 1945 do srpna probíhal počátek etnické čistky Němců, tzv. divoký odsun, při němž bylo vyhnáno z Československa na půl milionu Němců a několik desítek tisíc jich bylo bez soudu usmrceno. Jak je vidět, koncem války bylo osvobození propleteno s počátky radikálního komunismu. Hodilo by se nám hodnotit, tyto věci odděleně, ale mnohdy to ani nejde. Československé zestátnění nejen velkých, ale i středních podniků a všech bank – nesouviselo snad s počátky komunismu? Stejně jako zákaz mnoha politických stran; nemluvě ani o divokém odsunu, jehož účelem bylo zejména postavit před hotovou věc konferenci vítězných velmocí (v Postupimi), aby snáze schválila tzv. odsun Němců. Zde se opět projevil dvě stránky sovětského osvobození.*“ Mandler dovozuje, že divoký odsun, tedy vyhánění Němců, mohlo Československo uskutečňovat jen díky přítomnosti sovětské armády a vůbec sovětské podpoře.

Čs. politika, nejen ta komunistická, u níž se to rozumělo samo sebou, se Stalinovým přáním podřizovala prakticky ve všech ohledech a kromě mnoha jiných situací to vystihuje i smutná příhoda z konference OSN v San Francisku na jaře 1945, které se účastnil ministr zahraničí Jan Masaryk a z níž Anthony Eden telegrafoval do Londýna: „*Chudák Masaryk je tu deprimovaným vězněm Rusů.*“ Po jednom jednání tamtéž si Masaryk stěžoval americkému diplomatovi Charlesi Bohlenovi: „*Bohlene, co může člověk dělat s těmihle Rusy? Zjistajasna jsem dostal od Molotova nótu, která pravila, že Československo musí hlasovat pro sovětský návrh ohledně Polska, jinak ztratí přátelství sovětské vlády. Co je to za způsob chování k zemi, která se snaží být přátelská?*“ Demokratičtí politici věděli už v roce 1945, co v praxi znamená úzká orientace země na Moskvu, dokonce Československo ani nebylo obnoveno ve svých původních hranicích, protože Podkarpatskou Rus si Stalin jednoduše vzal. Přesto z toho nebyli schopni vyvodit důsledky, nedokázali se sovětské vůli vzepřít (jako další příklad může sloužit čs. postoj k Marshallovu plánu) – a vydláždili tak cestu k vládě KSČ, k únoru 1948.

Čili co z toho na závěr vyvodit? Můžeme si teď připomínat výročí osvobození od nacismu, můžeme vzpomínat na vojáky Rudé armády, kteří za nás bojovali a umírali. Měli bychom tak ale činit s vědomím, že s jejich příchodem začalo další dlouhé období nesvobody, kterou jsme si – ovšem – do značné míry přivodili sami.

xxx

A ještě drobný autorův dovětek: Vyrůstal jsem za normalizace, a od chvíle, kdy jsem začal brát rozum, mi byly veškeré projevy vděku sovětským vojákům-osvoboditelům z roku 1945 neobyčejně protivné. Pro moje rodiče – matka i nevlastní otec se narodili po válce – představovala klíčový životní zážitek ruská okupace v srpnu 1968: každou chvíli se o ní mluvilo, uchovávaly se časopisy a noviny z té doby, v bytě mé babičky visela na zdi knihovna prostřelená projektilem „spřátelené armády“ – uvízl, pokud se pamatuji, v indiánských pohádkách. Soustavně vynucovaná celonárodní vděčnost „sovětským zachráncům před fašismem“ (vděčnost na věčné časy) byla v mých očích čiré pokrytectví: měla zastřít skutečnost, že se osvoboditelé dávno proměnili v okupanty. Všechny ty hnusné pomníky, jimž v Praze vévodil tank číslo 23, nesymbolizovaly v mých očích vděk za svobodu, nýbrž opak. Je mi líto, ale člověk je věrný svému prožitku: jinak už to vnímat nebudu. Vděčnosti už bylo dost. Naprosto nechápu, proč by ji měli dodnes vyžadovat a zneužívat političtí gangsteři, jako je Vladimir Putin.